

Familien i vesteuropæisk middelalder

En orientering

Af Nanna Damsholt

I. Indledning

Familien har i lang tid været genstand for studier indenfor etnologi og sociologi, men først i de senere år har historikerne for alvor interesseret sig for dette tema. I dag, hvor familien i den vestlige verden synes i krise, måske i opløsning, tager historikerne emnet op, og demonstrerer herigennem det gamle ordsprog, at »Minervas ugle først letter, når natten falder på«. ¹ »Fortid og nutid« har markeret sin interesse for dette nye forskningsfelt med Tinne Vammens grundige og klare oversigt fra 1977. Det følgende skal ses som en mere speciel orientering om familien i det vesteuropæiske middelaldersamfund. Hvilke familieforme eksisterede? Hvor og hvorfor? I hvilken udstrækning og på hvilke områder kan vi i Danmark hente erfaringer og inspiration fra udenlandsk forskning? ²

Det væsentligste element i mit bidrag er en kort præsentation af nogle betydelige forskeres arbejder om emnet, men først en kort introduktion til forskningen generelt.

II. Om europæisk familieforskning

Familieforskningen arbejder med at kortlægge familiestørrelser og strukturer, med familiens funktion indadtil og udadtil i samfundet. Den forsøger at forklare, hvorledes institutionen formes af en række faktorer af demografisk, geografisk, politisk, social, økonomisk og ideologisk art. I undersøgelser af familien indgår derfor ikke blot et arbejde med selve denne eenhed og de forskellige elementer, der indgår i den, f.eks. børn og gamle, og de forskellige institutioner den rummer som ægteskab, arbejdsdeling etc., men også udforskningen af familien som led i en større helhed, i forholdet til slægt, lokalsamfund, stat etc. Familieforskningen stiller spørgsmål om familiens universalitet og om dens naturlighed.

Bogen om familien i det middelalderlige Vesteuropa findes ikke, bøger knapt nok. Forskningen på feltet er så ung, at den fortrinsvis består af specialværker og -artikler og forskningsoversigter over sådanne. ³ Familieforskningens tværfaglighed betyder også, at

Nanna Damsholt, f. 1935, cand.mag., forskningsstipendiat v. Det humanistiske forskningsråd, tilknyttet Historisk institut, Københavns universitet.

1. Citatet er hentet fra A. Burgières introduktion til artikelsamlingen *Family and Society*, ed. Forster and Ranum. The Johns Hopkins University Press 1976 p. VII.

2. Artiklen er en bearbejdelse af første del af et foredrag, holdt på et tværfagligt kursus for Gymnasie- og HF lærere om »Familien i Danmark«. Oktober 1980.

3. Denne artikel skal på ingen måde gøre det ud for en forskningsoversigt. En sådan er meget tiltrængt. De bedste forskningsoversigter over familien i middelalderen er mig bekendt:

Joan Thirsk: The Family. Review Article. *Past and Present* no. 27 1964.

Lutz K. Berkner: Recent Research on the History of the Family in Western Europe. *Journal of Marriage and the Family*

35. 1973. Polemisk herimod er Barbara J. Harris: Recent Work on the History of the Family: A Review Article. *Feminist Studies* vol. 3, no. 3/4, 1976.

I de nævnte oversigter refereres foruden detailstudier synspunkter hos nogle førende middelalderhistorikere. Her er det relevant at pege på blot nogle værker: Marc Bloch: *Feudal Society*. Paperback 1965.

Georges Duby: *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région maconnaise*. (1953) Paris 1971.

Georges Duby: *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*. (1968) 1976.

Georges Duby: »Lignage, noblesse et chevalerie au XIIe siècle dans la région maconnaise«. *Annales* XXVII 1972.

Georges Duby: *The Chivalrous Society*. London 1977.

Georges Duby: Famille et parenté dans l'occident medieval. *Actes du colloque de Paris* (6.-8. juin 1974). Rom 1977.

Georges Duby: *Medieval Marriage*. Baltimore 1978.

Sociologen Philippe Ariès har med sit værk *Centuries of Childhood*. New York 1962 været stærkt debatskabende. Værker af David Herlihy: se note 7.

den der vil studere familien må hente sin viden fra andre fagområder end historiens. Historikere kommer hurtigt til at stå i gæld til den såkaldte »ny socialhistorie«, der interesserer sig for masserne, ikke eliten, for små »glemte« eller undertrykte grupper i samfundet som børn, gamle, syge, etniske minoritetsgrupper etc.. Historikere kan hente inspiration og viden hos kvindeforskere, der har bidraget til at inddrage privatsfæren som forskningsobjekt og naturligvis især kvinders placering heri. Fra etnologien kan historikere hente modeller til studiet af slægtskabsforhold, kommunikationsnet og -former og, ikke mindst relevant i forbindelse med middelalderstudier, viden om folkeliv, fester, riter og tolkningen af disse.

Naturligvis kan familieforskere også bygge på den traditionelle forskning. Den franske Annalesskole har siden 1930'erne rummet historikere, der arbejdede med emner, der nu er relevante for familieforskningen. Demografiske studier, der kan belyse ægteskabsalder, fertilitet, levetid etc., har været sat højt på disse forskeres program, ligesom studiet af dagliglivet, almindelige mennesker i modsætning til begivenheder og elite. Det er nok heller ikke noget tilfælde, at nogle af de arbejder jeg vil referere til i det følgende mere eller mindre hører til i Annales-skolen. E. Le Roy Ladurie er en fremragende repræsentant, der i sin forskning forener sociologens, etnologens og historikerens kunnen.

Udforskningen af den middelalderlige familie halter bagefter studiet af senere perioders familie, ikke bare på grund af de muligheder kildematerialet frembyder, men fordi der generelt har været større interesse blandt historikere for andre perioder. Historikere er børn af deres tid, og historikeres valg af problemstillinger er påvirket af den almindelige historiske interesse i samfundet. Man har i nyere forskning især interesseret sig for oprindelsen til det samfund vi lever i, d.v.s. det kapitalistiske industrisamfund, og det har også i familieforskningen medført, at middelal-

dersamfundet ofte kun opleves relevant i den udstrækning det kan anskues som et forstadium til det kapitalistiske. Den periode man generelt har kunnet udstrække sin interesse til, er den såkaldte »early modern«, d.v.s. tiden fra ca. 1500 til 1700. Udfra betragtningen, at kærnefamilien er det moderne samfunds typiske familieform, har man spurgt, hvor gammel er denne familieform, og hører den til i en bestemt samfundsform? Den forestilling, der har gjort sig gældende i forskningen i de sidste 20–30 år, om, at det før-industrielle samfund var domineret af det vi på dansk kalder storfamilien, d.v.s. den udvidede familie, er gennem en række undersøgelser blevet aflivet, det samme gælder forestillingen om den almindelige udbredelse af et stabilt bondesamfund med ringe geografisk og social mobilitet.⁴ Jagten på kærnefamiliens ud-spring har ført forskere helt ind i de middelalderlige tykninger, og forskningsfeltet vil sikkert udvides i den kommende tid. Den bratte overgang i Vesteuropa omkring 1500 bliver langsomt udvisket, og hermed får middelalderen en ny placering. Eksempelvis kan nævnes, at man nu mange steder finder tegn på, at det såkaldt vesteuropæiske ægteskabsmønster, der ifølge Hajnal,⁵ skulle have domineret i tiden fra ca. 1450 og frem, faktisk har gjort sig gældende længe før. Det betyder, at vi også i middelalderen kan vente at finde karakteristika som høj alder for mænd ved ægteskabets indgåelse, en betydelig lavere for kvinder, og, hvad der ikke er mindst betydningsfuldt, et relativt stort antal ugifte i samfundet. En række forhold, der er af afgørende betydning for familien.

De begreber, der anvendes om familien i det følgende, er hentet fra sociologien. Kærnefamilie: ægtepar med eller uden ugifte børn. Tre-generationsfamilie: ægtepar samt en eller flere forældre til dette, ægteparrets egne børn. Den udvidede familie: kan rumme flere generationer og flere kærnefamilier, f.eks. gifte søskende med børn og evt. tyende. Der findes naturligvis en masse mellemformer

4. Betydeligst i denne forbindelse er Peter Laslett: *The World We Have Lost*. London 1965.

5. J. Hajnal: »European Marriage Patterns In Perspective.« I *Population in History*, ed. Glass and Eversley. London 1965.

og variationer, og man må huske, at der også kan være tale om at samme individ i løbet af sit liv indgår i forskellige familieformer. Fæles for de her nævnte familieformer er, at kærnefamilien er den norm ud fra hvilken de andre beskrives. En familie bestående f.eks. af en enke med børn, vil blive defineret som en ufuldstændig familie i denne terminologi.

III. Præsentation af en række studier i familien

Som allerede antydet er een af grundene til, at det ligger lidt tungt med udforskningen af familieforhold i middelalderen den enkle, at kildematerialet er så sparsomt. Det er derfor også forståeligt, at det er studier i familien i Sydfrankrig og Norditalien der hidtil har ydet de vigtigste bidrag. Det er nemlig i disse områder, vi finder det bedste kildemateriale i arkiverne i form af skattelister, matrikelfortegnelser, notarialdokumenter etc. og det i et antal og omfang, dækkende så store sammenhængende tidsforløb, at man kan nå frem til andet end vage gæt. De to første forskere, hvis arbejder kort skal præsenteres, er to amerikanere, der netop har kastet sig over det syd-europæiske materiale.

Diane Hughes har i artiklen »Domestic Ideals and Social Behavior: Evidence from Medieval Genoa«⁶ på grundlag af notarialdokumenter fra 12.-14.årh. fra Genua påvist, hvorledes to grupper i byen lever forskelligt med hensyn til familieform og -idealer. Hendes egentlige mål er at vise, hvorledes idealerne om familielivet former virkeligheden, at vise hvilken betydning familielivet har for personlighedsdannelsen, men jeg vil i referatet lægge vægt på, hvad der konkret oplyses om de to gruppers levesæt.

Det drejer sig om håndværkerne og handelsaristokratiet i Genua, to befolkningsgrupper som af forskellige grunde let lader sig udskille. Den mest markante forskel udover de helt indlysende, var den økonomiske, idet

handelsaristokratiets rigdom i disse århundreder var af en sådan størrelsesorden, at det stort set styrede byen.

Aristokratiets familieideal var den patriarkalske, udvidede familie, hvor den mandlige linie var afgørende, og hvor den gamle far formelt og reelt var overhovedet. Dette ideal konkretiseredes klart i den måde man boede og byggede på i byen. Slægtens familier boede tæt sammen i et kvarter med fælles torv, befæstning, marked, kirke etc.. Det var dette slægtskvarter, der var det vigtigste, langt vigtigere end det enkelte hus. I de forskellige familiehuse blev sønnerne ofte boende hjemme til faderen døde, med hustruer og børn i det fælles hus. Det var slægten, der var strukturerende for kontinuitet og solidaritet i samfundet.

Familieidealet hos håndværkerne er svært at finde frem til. Det kan have været eet, som man ikke havde mulighed for at leve op til. Hvad man kan finde er visse markante træk i håndværkernes familieliv, som muligvis er sammenfaldende med det ideal de har haft. Afgørende er den vægt, der i disse familier lå på ægteparret, selve det ægteskabelige forhold. Det var kærnefamilien, der definerede husstanden. Uden for hjemmet søgte håndværkerfamilien ikke slægten, men bosatte sig fortrinsvis fjernt fra familien.

Indenfor begge grupper har det arrangerede ægteskab været det normale, men sandsynligvis har håndværkerdatteren haft større mulighed for indflydelse på valg af ægtefælle. Hos aristokratiet var ægteskabet et overordentligt betydningsfuldt slægtsanliggende som involverede økonomi, status etc. Kvinden bragte en medgift ind i sin ægtemands hus, men modtog efter 12.årh. ikke noget fra ægtemanden i form af den modgave, *antefactum*, som var almindelig hos håndværkerne. Her gav manden sin hustru en sum, der i størrelse svarede til hendes medgift. Disse summer udgjorde tilsammen det økonomiske fundament for det nygifte håndværkerpar, et ligeligt grundlag, hvorimod aristokratdatteren

6. I *The Family in History*. Ed. Charles Rosenberg. University of Pennsylvania Press 1975. Se også hendes artikel »Urban Growth and Family Structure in Medieval Genoa«. *Past and Present* no. 66. 1975.

ren økonomisk kom i lommen på sin ægtemands slægt.

Håndværkerkonen arbejdede som regel ved sin mands side eller indenfor et andet fag og bidrog til hjemmets opretholdelse på relativt lige fod med manden. Det er karakteristisk, at det er blandt de socialt laveste håndværkerfag, at ægteskabet spiller en central rolle. Mand og kone arbejder tæt sammen, uden særlig kontakt med slægten. Det ses bl.a. af det forhold, at håndværkere ofte indsætter deres hustruer som arvinger på børnenes bekostning. Hos aristokratiet er det mandslinien der tilgodeses ved arv, og den hustru, der som enke ønsker at forlade mandens hus, kommer let i økonomiske vanskeligheder. En sammenhæng mellem kvindens status med hensyn til »ligeberettigelse«, antydes af Diane Hughes. Håndværkeren slår sin kone, aristokraten lader sine aggressioner gå ud over slægtens mandlige medlemmer og ikke over sin hustru.

Hovedkarakteristika for de to grupper er altså, at aristokratiet som ideal dyrker slægten, mandslinien heri, håndværkerne ægteskabet. Hvilken effekt havde disse forhold på den sociale virkelighed, spørger forfatteren? F.eks. med hensyn til kvinder og børn? Fælles for de to grupper er, at kvindernes reproduktive indsats er den væsentligste, og det gælder begge lags kvinder, at de var undergivet mandens/mændenes myndighed. Men der er væsentlige forskelle. Håndværkerkvinderne ammede deres børn og havde derfor et nært forhold til dem. Drengene og ofte også piger blev sendt i lære hos andre håndværkere i en tidlig alder. Oplæringstiden varede i 12.-13. århundrede 6-7 år, og det betød, at der for håndværkerbørnene blev et skarpt skel i deres barndom mellem tiden hjemme og tiden derefter. Aristokratiets børn blev ikke ammet af deres mor, men af en dertil ansat. Det ses af testamenterne, hvor meget ammerne kom til at betyde for deres »børn«. Det var især pigerne, der livet igennem huskede deres amme med kærlighed. Både piger og drenge blev opdraget og uddannet i huset, i slægten, og sønnerne boede som nævnt ofte hjemme, også efter giftermålet. Aristokratiets sønner og dø-

tre blev ofte tidlig gift, hvorimod deres sociale og økonomiske uafhængighed kom sent, som regel indtraf den med det gamle overhovede, faderens, død. Håndværkerparrets ægteskab og økonomiske uafhængighed etableredes derimod samtidigt. Det betød, at parret begyndte med stor selvstændighed, og kvinderne i disse ægteskaber blev som regel gift i en mere moden alder end aristokratiets døtre. Håndværkerhustruerne havde sandsynligvis langt større frihed indenfor deres lille område, hvor ægteparret var suverænt, i modsætning til kvinderne i aristokratiet, der flyttede ind i en fremmed familie, hvor patriarken herskede. Der er i materialet stærke spor af spændinger mellem svigerdøtre og svigerforældre.

Som slutning på sin beskrivelse opstiller Diane Hughes de forskellige virkninger, det fik for de to typer hjem, hvis ægtemanden døde. Konsekvenserne var for håndværkerkvinden, at hun sikkert ville gifte sig igen, flytte ind til en ny mand med sine børn, der således ville få en stedfar, og hun ville muligvis selv blive stedmor. Hun ville sandsynligvis opretholde sin rimeligt ligelige status overfor den ny ægtefælle, i kraft af sin betydning som arbejdskraft, evt. partner. Man ser ofte kvinder som medunderskrivere af forretningsaftaler og lignende dokumenter. Hvis en kvinde i handelsaristokratiet blev enke, og hvis hun var en ung »tilflytterkone«, kunne hun sandsynligvis kun med besvær og endda med skam, komme ud og blive gift igen, og måtte i så fald efterlade sine børn hos slægten. Hvis hun var overhovedets enke, kunne hun ved at blive i slægten til gengæld opnå en magtposition uden lige, både med udstrakt myndighed over de interne anliggender og udadtil, aktivt, i den kommercielle verden.

Diane Hughes arbejde giver et detaljeret og levende billede af familielivet i det middelalderlige Genua, og hvad der er det vigtigste, en klar dokumentation af den samtidige eksistens af to familieidealer/-former i samme by, med det sociale lag som den afgørende faktor. Hun er klar over, at forholdene i Genua muligvis er enestående. De adskiller sig klart fra udviklingen i de toscanske byer, f.eks. Firenze, i samme periode, således som denne er

beskrevet af David Herlihy.⁷ Han påpeger, at de store aristokratfamilier var i opløsning allerede i det 13. årh. på grund af presset såvel fra »folket« som fra urbaniseringen som helhed. Selv hos aristokratiet i Firenze går tendensen i retning af mere kærnefamilieagtige enheder.

Herlihy's centrale placering i udforskningen af familien berettiger nærmere omtale. Som professor i historie ved Harvard University i USA har han siden 1950'erne arbejdet med middelalderens socialhistorie og har især skrevet om sociale forhold i de norditalienske byer. Han har på grundlag af arkivmaterialet fra disse byer opstillet problemer af vidtspændende karakter. Han har arbejdet med husstandsstruktur og -størrelse, men også med nye emner som familiesolidaritet, årsager til vold i bysamfund.

Her skal et enkelt arbejde omtales nøjere, en lille kort artikel om *The Family in Renaissance Italy* fra 1977, dels fordi den siger noget konkret om familien på et bestemt sted til en bestemt tid og dels fordi den forsøger at sætte familien ind i en større sammenhæng. Herlihy har andetsteds⁸ fastslået, at den traditionelle, stabile storfamilie ikke findes. Institutionen familie er skiftende såvel i størrelse, struktur, som med hensyn til funktion, og de tre faktorer, der i den her valgte artikel fremhæves som dem der spiller den væsentligste rolle for den, er 1) de demografiske forhold, 2) omgivelserne, det vil nærmest her sige de økologiske forhold, og 3) hvilket socialt lag familien tilhører.

I renaissance-tidens Italien, fra ca. 1300 til 1550, var der store demografiske udsving. Efter en relativ stabil periode fra 1300 til 1340 kommer pestårene. Pestens hærgen betød, at familierne generelt blev umådelig små, og ofte blev familier reduceret når en far, mor eller

eneste barn blev revet bort. Først fra ca. 1410 synes en ny stabilitet at være opnået rent befolkningsmæssigt, og familierne er nu generelt små aktive enheder. Omkring 1460 begynder en ny ekspansion, der familiemæssigt resulterer i store udvidede familier omkring 1600, med mange børn og tjenestefolk boende i huset. Først nu finder vi den »traditionelle« vesteuropæiske familie.

Familien udvikler sig forskelligt, alt efter som den findes på land eller i by. Herlihy mener, at familien i den vesteuropæiske bondeøkonomi var den basale arbejdsenhed, og at det var bydende nødvendigt, at der både fandtes en mand og en kone som familiens centrum. Det var omtrent livsnødvendigt for en landbofamilie at være fuldstændig, d.v.s. at rumme både mand, kone og børn som arbejdskraft, og derfor måtte enker eller enke-mænd hurtigst muligt gifte sig igen. Byfamilien var generelt mindre end familien på landet, og kunne tillade sig at forblive det.

Den sidste faktor, der spillede sammen med de allerede nævnte, var de økonomiske og sociale forhold. Rige husstande, både på land og i by, tenderede mod at blive større end de fattige. Bortset fra størrelsen spillede tilstedeværelse eller det modsatte af formue en stor rolle f.eks. i forbindelse med indgåelse af ægteskab. Det betød, at de rige familier i byen meget langsomt og omhyggeligt måtte arbejde på at finde den rette ægtefælle, da der jo stod mange penge på spil. De fattige, for hvem alt dette var ukendte problemer, kunne lige så godt gifte sig.

På landet var det mest afgørende for børnene at gifte sig til arbejdskraft. Landarbejderne var tilsyneladende mindre interesserede i at skaffe sig kone og børn, fordi de enten ingen jord ejede selv, eller så lidt, at det ikke kunne forsørge en familie.

7. Se nedennævnte artikler fra 1969 og 1972. Her relevante arbejder af Herlihy: *Land, Family, and Women in Continental Europe from 700 to 1200. Traditio XVIII.* 1962.

Medieval and Renaissance Pistoia. New Haven- London 1967.

Family Solidarity in Medieval Italian History. Explorations in Economic History VII. 1969.

Mapping Households in Medieval Italy. Catholic Historical Review 58. 1972.

Three patterns of Social Mobility in Medieval History. Journal of Interdisciplinary History III, 4. Spring 1973.

The Family in Renaissance Italy. The Forum Series. 1977.

Les Toscans et leurs familles. Paris 1978.

8. I »Three patterns...«. Se note 7.

Herlihy konkluderer, at man her i Italien kan finde det tidligere omtalte vesteuropæiske ægteskabsmønster. Konsekvensen af dette var et samfund med stærke erotiske spændinger. Mænd giftede sig som oftest først, når de var omkring 40, og det resulterede i en stor gruppe unge ugifte mænd. Et stort antal unge kvinder måtte vente forgæves på at blive gift, fordi der ikke kunne skaffes nok til medgiften. Rent familieinternt betød det forhold, at moderen ofte var meget yngre end faderen, at det var hende, der havde størst og nærmest kontakt med børnene og også fik en dominerende rolle med hensyn til deres opdragelse. Herlihy gør for øvrigt opmærksom på, at samtiden var bevidst om familiens eksistens og betydning på grund af krisen i perioden. Der blev således skrevet flere værker om hvorledes man bedst skulle styre sin familie med hensyn til børn, arrangement af ægteskab m.m.

Den familieforskning, der foregår i Frankrig og med franske forhold som genstand, skal her repræsenteres af *Georges Duby* og *Emmanuel Le Roy Ladurie*, der samtidigt er kendte for deres store og omfattende produktioner om Frankrigs og Vesteuropas historie generelt.

Duby's syn på familien skal med, fordi han understreger en ny faktor blandt dem, der er bestemmende for familien.⁹ Han har påvist for det franske middelaldersamfunds vedkommende, at sammentrækninger og udvidelser af familien, ændringer i solidaritetsforhold, skal ses som følger af statens svingende tilbud om sikkerhed for sine borgere. I perioden fra ca. 1000 til 1150 var familien en lille enhed, der gav sine medlemmer stor frihed. Men med statens opløsning strammedes slægtsbåndene og under denne proces skete der bl.a. det, at kvinderne mistede kontrol med deres ejendom til fordel for deres ægtemænd. Mellem 1150 og 1250 ændredes situationen, idet statens indtægter og effektivitet

voksende, og det betød en større uafhængighed for kærnefamilien. Duby understreger, at familiemønsteret sandsynligvis var forskelligt for de forskellige sociale lag. I usikre tider søgte bønderne snarere beskyttelse hos herremanden end hos slægten. Også Duby tager afstand fra en evolutionistisk familiemodell, hvorefter man skulle bevæge sig fra den store familie i retning af den mindre, mere individualiserende.¹⁰

Le Roy Ladurie har skrevet om familien i Frankrig i flere af sine arbejder. Det er rimeligt at referere til et par, idet disse bruger forskelligt kildemateriale, og fordi det ene værk, den snart verdensberømte bog om *Montaillou*, i sin form er en nyskabelse som historieskrivning.

Hovedtesen i artiklen *A System of Customary Law: Family Structures and Inheritance Customs in Sixteenth-Century France*¹¹ er, at arvesystemer har afgørende betydning for familiestørrelse og struktur. Det system hvorefter jorden overdrages, er bestemmende for familiestrukturen og andre sociale forhold.¹² Med hensyn til arv kan det spille en stor rolle, om jorden overdrages til en enkelt søn, eller deles mellem alle børn. Det tidspunkt, hvorpå arven tildeles, er også væsentligt for familiestrukturen. Hvis arv/medgift uddeles tidligt, kan man forvente, at børnene gifter sig tidligt og etablerer sig selvstændigt. Hvis arv/medgift overføres sent, kan man forvente sen ægteskabsalder, og at der dannes store husstande, i hvilke den ældre generations position og magt vil være stærk.

Ladurie påviser, hvorledes tre forskellige arvesystemer i Frankrig har bidraget til at fremkalde forskellige familiestrukturer i 1500-tallets samfund. Det ene system, der eksisterede i Normandiet og Bretagne, byggede på blodet, på slægtsskabet. Det andet, der fandtes i Sydfrankrig, gik nærmest til en anden yderlighed, idet det var ægteparret + et

9. Se note 3 med anførelse af Duby's vigtigste værker og Joan Thirsk's oversigtsartikel, hvorfra den her gengivne sammenfatning stammer.

10. *Famille et parenté* ... Se note 3.

11. I »Family and Society«. Se note 1.

12. Se i denne forbindelse Jack Goody: *Inheritance, property, and women: some comparative considerations. I Rural Society in Western Europe, 1200-1800*. Ed. Jack Goody, Joan Thirsk, E. P. Thompson. Cambridge University Press 1976.

udvalgt barn, der var i systemets centrum. I det første system kunne en far kun bestemme over sin jord og dens fordeling, så længe han levede. Når han var død, skulle alt deles på ny, og alle børn fik samme muligheder. Dette arvesystem svækkede altså forældrenes rolle og styrkede børnenes. Systemet betød en hård opdeling af jorden, men den blev hos slægten. Den styrkedes på bekostning af ægteskaber. Ladurie fremfører, at systemet minder om det danske system på Sjælland og i Skåne.

I det sydfranske system var det almindeligt, at forældrene udvalgte et enkelt barn som arving, og de andre børn fik bogstaveligt ingenting. Det væsentligste var at bevare familiejorden samlet. I denne familie var faderen, pater familias'en, dominerende, og moderens rolle meget svag. Det heldige barn boede sammen med forældrene, så længe de levede. Dette system brugte flittigt testamenter, netop for at sikre opretholdelsen af den besluttede ulighed og for at sikre gennemførelsen af faderens villie efter hans død.

I værket *Montaillou. Cathars and Catholics in a French Village 1294-1324*¹³ behandler Ladurie også familien. Netop dette værk kunne vække forventninger om en intensiv, detaljeret beskrivelse af familien i landsbyen Montaillou, den landsby, hvis beboere man næsten oplever som bekendte efter endt læsning. Det kildemateriale Ladurie anvender er forhørsprotokollerne fra kætterinkquisitionen i Languedoc, specielt fra Montaillou, et materiale, der i sit omfang og med sin særlige karakter gør skildringen af landsbylivet muligt. Det gælder imidlertid beskrivelsen af familien, som det gælder hele bogen: vi bevæger os næsten på romanplanet. Der generaliseres dristigt ud fra enkelttilfælde, og det hænder, at sætninger tolkes løsrevet fra deres sammenhæng.¹⁴ Det kan være af interesse for læsere, der vælger at stifte bekendtskab med »Montaillou« i den engelske udgave fra 1978, at vide, at ikke alene teksten er forkortet, også

litteraturlisten og notehenvisningerne er så beskåret, at det er vanskeligt at se, hvad det er for en forskning Ladurie bygger på og polemiserer imod. Når dette er sagt, skal Ladurie's fremstilling af familien også refereres. Centralt står huset, »domus«, som er familiens hus med dets beboere, undertiden suppleret med tjenestefolk. Det er husets funktioner, der først og fremmest skal varetages, og det sker enten ved hjælp af familiemedlemmer eller ansatte. En søn, der gifter sig og flytter bort, erstattes for eksempel af en tjenestekarl. I »Montaillou« bortgiftes de mere velståendes døtre tidligt, og ægteskaberne støtter solidariteten familierne i mellem. Tilsvarende er der et stort antal enker, der som gamle kan opnå høj agtelse. Det ser ud til, at det er de rige, der har planlagt små familier for at formuen ikke skal deles. Fårehyrderne, der ikke er deres egen herre og ikke ejer »domus«, gifter sig sjældent.

I sin bog om Languedoc fra 1960¹⁵ skrev Ladurie generelt om familieudviklingen i dette område. Her bevirker krisen i 1300-tallet, at den gamle, udvidede, patriarkalske familie på landet genoplives, trives specielt i perioden 1450-1510, hvorefter den efterhånden afløses af små kærnefamilier. Sammenligner vi denne udvikling i Languedoc med Herlihy's resultater fra Italien, viser det, at fra Languedoc kendes den berømte storfamilie på landet fra 15. årh.

Den sidste forsker, hvis arbejde skal præsenteres, er englænderen *Alan Macfarlane*, der i sin bog *The Origins of English Individualism*, Oxford 1978, har skrevet om familien og dens udvikling i engelske landsbyer.

Det centrale tema i bogen er ikke familien, men institutionen bliver stærkt belyst. Eet af Macfarlane's hovedanliggender er et opgør med myten om, at der før det industrielle gennembrud i England fandtes et stabilt, traditionelt bondesamfund, hvis karakteristika bl.a. skulle være, storfamilien, hvor kvinder

13. Scholar Press London 1978. Originalen fra 1975 *Montaillou: village occitan de 1294 à 1324*. Gallimard, Paris. En svensk oversættelse, der skulle være komplet, findes nu.

14. Cand. mag. Karen Glente har i et mundtligt oplæg dokumenteret Ladurie's fremgangsmåde, og jeg har sammen med et hold studenter arbejdet med at sammenholde en tekst fra de omtalte protokoller, fremdraget og oversat af Karen Glente, med Ladurie's fremstilling.

15. *Les paysans de Languedoc*. Paris 1960.

havde lav status, og hvor bundetheden til slægtens jord var afgørende. Dette bondesamfund findes ikke umiddelbart før industrialiseringen, så hvor langt tilbage skal man for at finde det, spørger Macfarlane. Det viser sig, at ikke engang i 1200-tallet synes det at forekomme. Resultatet af Macfarlanes arbejde er en påvisning af, at det snarest har været kærnefamiliehusstanden, der har været det normale i England i landsbyen fra 1200-tallet og frem. Han påviser, at en række forhold, som man normalt mener tilhører senere perioder, findes allerede på dette tidspunkt: jordmarked, privat ejendomsret, marked for landbrugsprodukter, penge. Alt dette betyder, at det engelske landsamfund har været åbent, mobilt og markedsorienteret. Igen synes Hajnal's ægteskabsmønster, som først skulle have eksisteret fra ca. 1450, at have gjort sig gældende. Altså sene ægteskaber, mange ugifte. Det har været almindeligt at sende børnene tidligt ud at tjene. Selvom Macfarlane forestiller sig kærnefamilien som det normale, mener han, at familie- og slægtsbånd kan have spillet en rolle med hensyn til produktionen i form af arbejdsfællesskab. Men en række forhold går imod drømmen om den store solidaritet. En række skriftlige kontrakter tyder eksempelvis på, at forældregenerationen måtte sikre sig deres underhold fra det øjeblik, de gav ejendommen fra sig. Centralt er også, at det ikke var familien, der ud-

gjorde arbejdskraften, men at man i høj grad brugte lønarbejdere.

De her refererede historikere kommer ikke med generelle bud på, hvorledes familien i Vesteuropa har udviklet sig, men behandler et bestemt område over tid og peger samtidig på en række faktorer og samspillet dem imellem, der kan gøre sig gældende og har gjort sig gældende i udformningen af familien. Myten om storfamilien som det generelle synes manet i jorden, og tilbage er en opfattelse af store variationer i familiestørrelser, struktur og funktion. Flere familieformer har eksisteret på samme tid samme sted.

Det vi i dansk forskning kan lære af den europæiske er, hvor og hvordan vi kan tage fat på det hjemlige materiale for at arbejde med emnet. Vi kan hente ideer til hvilket materiale, der kan anvendes, hvilke faktorer der har haft betydning for familien, og hvilke sammenhænge studiet af den bør indgå i. Landskabslovenes arveretsbestemmelser og testamenternes oplysninger må studeres på ny.¹⁶ Grundplaner af huse og bosættelsen i byerne må indgå i familiestudierne.¹⁷ Kvinders stilling og vilkår må vurderes i denne sammenhæng. Danske middelalderhistorikere kan ikke regne med at falde over støvede arkivpakker med ubrugt materiale. Den kildefattigdom dansk middelalder er underlagt, kan kun afhjælpes ved at betragte de få rester i nye sammenhænge og fra nye synsvinkler.

16. Se Inger Margrethe Jensen: *En analyse af kvindens stilling ud fra de danske landskabslove*. Speciale Aarhus 1976. Thelma Jexlev: »Wills, Deeds, and Charters as Sources for the History of Medieval Women«. I *Aspects of Female Existence*. Ed. by B. Carlé, N. Damsholt, K. Glente and E. T. Nielsen. Gyldendal 1980.

17. Thelma Jexlev: »Københavns Borgere 1377 og 1510«. *Historiske Meddelelser om København*. 1978.
Karen Zahle: »Udelukket og indelukket«. *Kvindestudier* 3. Red. af Nynne Koch. Delta 1979.